

Ks. Szymon Drzyżdżyk, ks. Marek Gilski¹

Koncepcja jałmużny w *Quaestiones et responsiones* Anastazego Synaity

Anastazy Synaita jest postacią tajemniczą i stosunkowo mało znaną². Tylko nieliczne fragmenty jego dzieł zostały przetłumaczone na język polski³. Niewiele jest również naukowych publikacji na temat jego samego czy też jego piśmiennictwa. W ostatnim czasie ukazał się artykuł ks. Dariusza Piaseckiego podejmujący zagadnienie śmierci w ujęciu Anastazego Synaity⁴. Nieco więcej jest artykułów i książek w literaturze światowej. Badania nad tym żyjącym w siódmym wieku mnichem z góry Synaj w ostatnich latach nabrały tempa zarówno za sprawą wydań krytycznych jego dzieł⁵, tłumaczeń

---

¹ Ks. prof. dr hab. Szymon Drzyżdżyk, teolog, filozof, absolwent PAT; e-mail: szymon.drzyzdzyk@upjp2.edu.pl; ORCID: 0000-0003-2211-2102; ks. dr hab. Marek Gilski, teolog, filolog klasyczny, absolwent PAT i KUL; e-mail: marek.gilski@upjp2.edu.pl; ORCID: 0000-0003-4588-2038.

² Niewiele wiadomo na temat jego biografii. Stan wiedzy na ten temat znajduje się w: K.-H. Uthemann, *Anastaios Sinaites. Byzantinisches Christentum in den ersten Jahrzehnten unter arabischer Herrschaft*, t. 1, Berlin – Boston 2015, s. 3-11. Autor podważa przytaczane we wcześniejszych publikacjach informacje na temat pochodzenia Anastazego z Cypru. W gruncie rzeczy niewiele wiadomo na temat jego biografii. Jego dzieła zawierają sporo wzmianek medycznych i zawierają świadectwa jego wiedzy na temat islamu. Por. S.H. Griffith, *Anastasios of Sinai, the Hodegos and the Muslims*, „The Greek Orthodox Theological Review” 32 (1987) s. 341-358.

³ W. Stawiszyński, *Bibliografia patrystyczna 1901-2016*, Kraków 2017, s. 91-92.

⁴ D. Piasecki, *Mysterium mortis w ujęciu Anastazego Synaity*, „Vox Patrum” 72 (2019) s. 543-557.

⁵ *Anastasioi Sinaitae Sermones duo in constitudinem hominis secundum imaginem Dei, necnon opuscula adversus monotheletas*, ed. K.-H. Uthemann, Turnhout – Leuven 1985; *Anastasioi Sinaitae Viae Dux*, ed. K.-H. Uthemann, Turnhout – Leuven 2006; *Anastasioi Sinaitae Quaestiones et responsiones*, ed. M. Richard – J.A. Munitiz, Turnhout – Leuven 2006.

niektórych jego pozycji na języki nowożytne⁶, jak i solidnych opracowań jego twórczości⁷. Ciągłe jednak wiele tematów pozostaje niezbadanych.

Celem obecnego artykułu jest odpowiedź na pytanie o koncepcję jałmużny zawartą w *Quaestiones et responsiones* Anastazego Synaity. Dlaczego ta kwestia i dlaczego właśnie w tym dziele? Mnich z Góry Synaj wydaje się zbierać dotychczasową wiedzę na temat jałmużny, korzystając obficie z wcześniejszej literatury. Dzieło jest zbiorem odpowiedzi na pytania⁸, które kierowali do Anastazego zarówno mnisi, jak i ludzie świeccy. Tego typu utwory były popularne w starożytności zarówno tej przedchrześcijańskiej, jak i w patrystyce⁹. Nie mamy więc do czynienia z wykładem na temat jałmużny, a raczej z próbą odpowiedzi na rodzące się dylematy. Kwestia jałmużny rozpatrywana jest wieloaspektowo. Dlatego warto przyjrzeć się wnikliwie rozumieniu jałmużny prezentowanemu przez Anastazego. Większość dzieł mnicha z góry Synaj koncentruje się na problemach dogmatycznych (przede wszystkim polemika z monoteletyzmem i monoenergizmem)¹⁰. W nich zagadnienie jałmużny się nie pojawia. W niektórych mowach Anastazego ten

---

⁶ Anastasios of Sinai, *Questions and Answers*, tł. J.A. Munitiz, Turnhout 2011; Hiéromoine Nicolas (Molinier), *Anastase le Sinaïte, Trois Homélie*, Paris 2013; Anastasio Sinaita, *Domande e riposte bizzarre*, ed. M. Richard – J.A. Munitiz, tł. S. Rinaldi, Bologna 2018. Tłumaczenie drugiego rozdziału *Viae dux* znajduje się w: M. Przychowska, *Czy O definicjach (Liber de definitionibus) Pseudo-Atanazego z Aleksandrii to drugi rozdział Przewodnika (Viae Dux) Anastazego z Synaju?*, „E-Patrologos” 4/1 (2019) s. 50-92. Autorka porównuje w dwóch kolumnach oba teksty.

⁷ Najbardziej znaczącym współczesnym badaczem myśli Anastazego jest Uthemann. Por. K.-H. Uthemann, *Anastaios Sinaites. Byzantinisches Christentum in den ersten Jahrzehnten unter arabischer Herrschaft*, t. 1-2, Berlin – Boston 2015; K.-H. Uthemann, *Studien zu Anastasios Sinaites. Mit einem Anhang zu Anastasios I. von Antiochien*, Berlin – Boston 2017. Osobą, która znacząco wpłynęła na zainteresowanie samą postacią Anastazego i jego dorobkiem intelektualnym, był Sakkos. Por. S.N. Sakkos, *Peri Anastasion Sinaiton*, Thessaloniki 1964.

⁸ Wskazują na to bezpośrednie zwroty, np. „podejmij wysiłek” (*agonisai*). Por. *Anastasio Sinaitae Quaestiones et responsiones* 3, 4.

⁹ Por. *Erotapokriseis: Early Christian Question-and-Answer Literature in Context: Proceedings of the Utrecht Colloquium, 13-14 October 2003*, ed. A. Volgers – C. Zamagni, Leuven – Paris – Dudley 2004; L. Perrone, *Questions and responses. Exegetical Method and Literary Genre: Some Preliminaries*, w: *The Oxford Handbook of Early Christian Biblical Interpretation*, ed. P.M. Blowers – P.W. Martens, Oxford 2019, s. 198-209.

¹⁰ Nie ma wątpliwości, że najważniejsze dzieło Anastazego pt. *Viae dux* odegrało w kolejnych wiekach istotną rolę w formułowaniu doktryny chrześcijańskiej. Było podstawowym narzędziem w walce z herezjami w okresie od VII do XV wieku. Por. Ch.A. Arabatzis, *Patristic Hermeneutics 4th-14th century*, Columbia 2013, s. 45.

temat powraca, ale niezwykle sporadycznie¹¹. Jedynie w *Quaestiones et responsiones* kwestia jałmużny zajmuje istotne miejsce i jest przedmiotem pogłębionej refleksji. Anastazy nie tylko poświęca jej sporo miejsca w swoim dziele, ale i traktuje ją wielowymiarowo. Zharmonizowanie ze sobą licznych tekstów pozwala sformułować pewnego rodzaju koncepcję jałmużny.

Na wstępie warto przyrzeć się historii refleksji nad *Quaestiones et responsiones* Anastazego z Synaju. Naukowe badania nad tym dziełem sięgają XVI wieku, kiedy to w 1575 roku francuski badacz Gentianus Hervet opublikował łaciński przekład 88 pytań i odpowiedzi¹². Początek XVII wieku przynosi wydanie tekstu greckiego i łacińskiego *Quaestiones et responsiones* dokonane przez J. Gretsera¹³. Reprint tego dzieła wydał Migne w 1777 roku¹⁴. Gretser nie opublikował jednak *Quaestiones et responsiones* Anastazego Synaity, lecz jego wersję znaną w XI wieku. Szczegóły na temat greckich manuskryptów i ich losów oraz różnic między nimi znajdują się w krytycznym wydaniu tego dzieła¹⁵. Utwór był bardzo popularny i krążył w różnych wersjach. To jest kolejna racja, dla której warto prześledzić kwestię jałmużny właśnie w *Quaestiones et responsiones*. Popularność dzieła może sugerować, że wskazane przez niego kierunki rozstrzygania trudnych spraw znalazły akceptację i weszły w krwioobieg życia Kościoła, kształtując postawy ludzi wierzących.

Pierwsza monografia o Anastazym i jego twórczości powstaje w drugiej połowie XIX wieku¹⁶, a początki systematycznych badań nad *Quaestiones et responsiones* związane są z postacią Bardy'ego¹⁷. Ostatnie lata przynoszą wzrost zainteresowania tym dziełem, o czym świadczą publikacje M. Richarda¹⁸, a przede wszystkim Munitiza¹⁹. Wydanie krytyczne

¹¹ Piasecki, *Mysterium mortis w ujęciu Anastazego Synaity*, s. 555.

¹² G. Hervet, *Anastasio Episcopi Niceni Responsio ad orthodoxorum aliquorum christianorum Interrogationes de diversis capitibus ecclesiasticis*, Paris 1575.

¹³ J. Gretser, *Sancti Anastasio Sinaitae, Patriarchae Antiocheni Quaestiones et responsiones de variis argumentis CLIV, nunc primum graece et latine cum insigni auctario publicatae*, Ingilstadt 1617.

¹⁴ PG 89, 311-823.

¹⁵ *Anastasio Sinaitae Quaestiones et responsiones*, s. XIX-LXI.

¹⁶ B. Kampgmüller, *De Anastasio Sinaita*, Würzburg 1865.

¹⁷ G. Bardy, *La littérature patristique des Quaestiones et Responsiones sur l'Écriture Sainte*, „Revue Biblique” 42 (1933) s. 328-352.

¹⁸ M. Richard, *Les véritables Questions et Réponses d'Anastase le Sinaïte*, „Bulletin de l'Institut de Recherche et d'Histoire des Textes” 14 (1967-1969) s. 39-56.

¹⁹ J.A. Munitiz, *Catechisms in the making: Questions and answers in the eighth century and today* (Aquinas Memorial Lecture 1993), Brisbane 1993; J.A. Munitiz, *Anastasios*

dzieła Anastazego Synaity z 2006 roku zawiera nazwiska dwóch wydawców, a mianowicie M. Richarda oraz J.A. Munitiza²⁰, chociaż ten pierwszy zmarł 30 lat wcześniej. Bibliografię na temat Anastazego zawierającą zarówno wydania jego dzieł, jak i opracowania na ich temat, usystematyzowaną w porządku chronologicznym od 1606 do 2013 roku, przytacza K.-H. Uthemann²¹. Brakuje publikacji, która podejmowałaby kwestię jałmużny w *Quaestiones et responsiones*.

Dzieło w formie, która dotrwała do naszych czasów, jest najprawdopodobniej efektem kompilacji korespondencji, którą prowadził mnich z klasztoru na Synaju i powstało tuż po jego śmierci. Jakiś nieznany z imienia mnich zebrał listy i je uporządkował, tworząc w ten sposób jedno spójne dzieło. Wydaje się, że badania nad *Quaestiones et responsiones* są dopiero we wstępnej fazie i dzieło Anastazego Synaity czeka na bardziej szczegółowe opracowania. Analizy w obecnym artykule zostaną uporządkowane w trzech perspektywach: biorca, sama jałmużna oraz jej dawca.

1. Odpowiedzialność za przyjęcie jałmużny

Anastazy obficie czerpie z najstarszej tradycji, odwołując się do rozstrzygnięć obecnych już w *Didache* (I 5). Zachęca do ostrożności w przyjmowaniu jałmużny. Otrzymanie jej rodzi bowiem konkretne zobowiązania wobec dawcy. Mnich z góry Synaj przywołuje w tym kontekście następujące zdarzenie:

Ktoś mi opowiadał, że kiedyś pewien pobożny chrześcijanin przyszedł do Raithu i rozdał braciom po jednej monecie. I podobnie podarował monetę jednemu z tamtejszych pustelników. Następnej nocy pustelnik [we śnie] zauważył pole pełne cierni i mnichów, którzy je plewili. I ktoś powiedział

---

of Sinai's teaching on body and soul, w: Desire and Denial in Byzantium, ed. L. James, Aldershot 1999, s. 49-56; J.A. Munitiz, *The Predetermination of Death: The Contribution of Anastasios of Sinai and Nikephoros Blemmydes to a Perennial Byzantine Problem*, „Dumbarton Oaks Papers” 55 (2001) s. 9-20; J.A. Munitiz, *Anastasian Questions and Answers among the Sinai New Finds*, „Revue des Etudes Byzantines” 60 (2002) s. 201-209; J.A. Munitiz, *In the steps of Anastasios of Sinai: Later Traces of his Erotapokriseis*, w: *Philomathestatos: Studies presented to Jacques Noret*, red. B. Janssens – B. Roosen – P. Van Deun, Leuven 2004, s. 435-454.

²⁰ *Anastasii Sinaitae Quaestiones et responsiones*.

²¹ K.-H. Uthemann, *Anastasios Sinaites. Byzantinisches Christentum in den ersten Jahrzehnten unter arabischer Herrschaft*, t. 2, Berlin – Boston 2015, s. 811-845.

do niego: „Wydź! Wycinaj i ty ciernie na polu tego, który dał ci pieniądze, ponieważ wzięłeś zapłatę”. Wczesnym więc rankiem pustelnik wezwał tego człowieka i oddał mu monetę, mówiąc do niego: „Weź, bracie, to, co mi dałeś; nie jest moim zadaniem wycinanie cierni grzechów u innych osób; obym mógł siebie samego z nich oczyścić”²².

Otrzymanie jałmużny, nawet niewielkiej, zobowiązuje do troski o ofiarodawcę. Odbiorca staje się odpowiedzialny za dawcę, bierze niejako na siebie jego walkę z grzechami i odtąd pracuje na rzecz jego zbawienia. W ujęciu mnicha z góry Synaj oznacza to w gruncie rzeczy zmniejszenie troski o własne zbawienie, a skoncentrowanie się na walce o cudze zbawienie. A to może być groźne dla przyszłości otrzymującego jałmużnę. Anastazy zdaje się w tym kontekście wyraźnie rozdzielać swoje i cudze zbawienie, jak gdyby troska o los drugiego człowieka utrudniała osiągnięcie zbawienia. Przyjęcie jałmużny jest w ujęciu mnicha z góry Synaj czymś niezmiernie ryzykownym.

2. Znaczenie i wielkość jałmużny

Anastazy mierzy się zarówno z pytaniem, jak często dawać jałmużnę, jak i w jakiej ona powinna być wielkości. To pierwsze zagadnienie omawia w kontekście grzechu. Częstotliwość dawania jałmużny związana jest z częstotliwością popełniania grzechów. Istnieje w tym zakresie współproporcjonalność. Sporadyczność grzeszenia sprawia, że jałmużnę można dawać sporadycznie. Wraz ze wzrostem częstotliwości popełniania grzechów wzrasta konieczność częstszego dawania jałmużny²³.

Jałmużna, w przekonaniu autora *Quaestiones et responsiones*, posiada ogromną wartość, ponieważ chroni przed karą za grzechy i to nawet za bardzo poważne wykroczenia. Nawet jednorazowy czyn może doprowadzić do odpuszczenia grzechów. Tak było w przypadku nierządnic Rachab czy łotra na krzyżu²⁴. Anastazy ilustruje to zagadnienie, odwołując się do dzie-

---

²² Anastasii Sinaitae *Quaestiones et responsiones* 41, 3. Pierwsza liczba oznacza numer pytania, podczas gdy druga odnosi się do odpowiedzi, która zazwyczaj, chociaż nie zawsze, obejmuje kilka punktów. Zdarza się, że Anastazy odpowiada bardzo krótko. W takim wypadku w cytacji pojawia się tylko pierwsza liczba. Wszystkie przytoczone w tekście tłumaczenia zostały dokonane z języka greckiego przez autorów artykułu.

²³ Por. Anastasii Sinaitae *Quaestiones et responsiones* 35, 1.

²⁴ Por. Anastasii Sinaitae *Quaestiones et responsiones* 10.

ła Jana Moschosa *Duchowa łąka*²⁵. Przywołuje przykład cesarza Zenona, który uwiódł kobietę i mimo to nie został ukarany. Obroniła go dawana przez niego jałmużna. W wersji mnicha z góry Synaj to wydarzenie miało następujący przebieg:

I jeszcze z innego źródła dowiadujemy się, że często dzięki jałmużnie są nam odpuszczane grzechy. Albowiem gdy cesarz Zenon uwiódł jakąś młodą dziewczę i porzucił ją, matka tej dziewczyny uskarżała się na cesarza do Świętej Bożej Rodzicielki. I ukazała się jej Święta Dziewica, mówiąc: „Wierz mi, kobieto, wiele razy pragnęłam odplacić Zenonowi [za jego niegodziwość], ale powstrzymuje mnie jego ręka dająca jałmużnę”²⁶.

Moc jałmużny nie jest jednak nieograniczona, nie działa automatycznie. Ściśle wiąże się zarówno z pewnymi warunkami wstępnymi, jak i z postawą człowieka. Jeśli zabraknie miłości i właściwej intencji, staje się ona beużyteczna²⁷. Ponadto Anastazy wskazuje na błędne przekonanie niektórych, że jałmużna nie wymaga radykalnej przemiany życia. Wielu uważa – zaznacza mnich z góry Synaj – że mogą czynić wiele jałmużny, ale jednocześnie nienawidzą bliźnich, ubliżają im, są zarozumiali, niesprawiedliwi, mściwi, zazdrośni. Z powodu tych wszystkich wad ich jałmużna staje się beużyteczna²⁸.

A co z osobami, które nie uwierzyły w Chrystusa? Czy ich jałmużna ma jakiś sens? Czy przyniesie jakiegokolwiek owoce? Anastazy podkreśla, że dobro czynione przez Greków i Samarytan ma wartość i spotka się z nagrodą. Dawanie jałmużny nie oznacza jednak automatycznie zbawienia. Do tego potrzebne jest narodzenie z wody i Ducha Świętego. Dawca jałmużny zostanie jednak nagrodzony albo w tym życiu, albo w przyszłym. Może chodzić zarówno o lepsze warunki życia ziemskiego (dobrobyt, bogactwo, komfort życia, przyjemności) lub mniejszą karę po śmierci. Mnich z góry Synaj odwołuje się w tym kontekście do dwóch fragmentów biblijnych. Chodzi o słowa Abrahama skierowane do bogacza: „Przypomnij sobie, że otrzymałeś twoje dobra w swoim życiu” (Łk 16,25). Sugerują one, że za

²⁵ Por. Jan Moschos, *Pratum Spirituale* 175, PG 87/3, 3044.

²⁶ Anastasii Sinaitae *Quaestiones et responsiones* 41, 4.

²⁷ Por. Anastasii Sinaitae *Quaestiones et responsiones* 92, 2.

²⁸ Por. Anastasii Sinaitae *Quaestiones et responsiones* 92, 1. Anastazy podejmuje również temat recydywistów, ludzi nieusatnnie powracających do swoich grzechów. Nie rozstrzyga kwestii ich zbawienia, stwierdzając, że jest to sprawa samego Boga. Por. Anastasii Sinaitae *Quaestiones et responsiones* 11.

swoje dobre czyny otrzymał on nagrodę na ziemi. Wypowiedź Jezusa o istnieniu wielu mieszkań w niebie (J 14,2) pozwala Anastazemu wyprowadzić wnioski, że analogicznie istnieje dla grzeszników wiele różnych kar²⁹. Mnich z Synaju wydaje się interpretować greckie słowo *mone* na oznaczenie stopniowości nagród. Skoro istnieją różne mieszkania (w sensie różne nagrody), to istnieje także zróżnicowanie wśród tych, którzy zostają potępieni. Jałmużna zmniejszy ich karę po śmierci.

Komentując z kolei słowa Piotra, że w każdym narodzie miłym Bogu jest ten, kto boi się Pana i czyni sprawiedliwość (Dz 10,35), Anastazy stwierdza, że padły one w momencie, gdy niemal cały świat był niewierzący. Ci zatem, którzy żyli wcześniej (np. Hiob), mogli się podobać Bogu, chociaż nie znali Chrystusa. Mnich z Synaju stawia jednak następujące pytanie: „Jak może być miły Bogu ten, który nie czci Jego Syna i nie wierzy Jego nauce?”. I stwierdza, że taka osoba ani nie boi się Boga, ani nie czyni sprawiedliwości³⁰.

Anastazy podejmuje kwestię jałmużny i dobrych uczynków także w kontekście życia po śmierci. Odwołując się do słów św. Pawła „Aby każdy z nas otrzymał odpłatę za to, co uczynił za pośrednictwem ciała, za czyny dobre lub złe” (2Kor 5,10), stwierdza, że sama dusza nic nie może uczynić. Jej działanie ściśle wiąże się z ciałem, ponieważ działa przez ciało. Po śmierci nie ma zatem możliwości czynienia dobra czy zła, a jedynie można doświadczać szczęścia lub bólu³¹. Wraz ze śmiercią kończy się zatem możliwość aktywnego działania, a pozostaje jedynie możliwość biernej percepcji.

A czy mogą zostać przeznaczone na jałmużnę pieniądze zdobyte w sposób niegodziwy? Anastazy myśli w tym kontekście o środkach pozyskanych w wyniku kradzieży albo niesprawiedliwości. Odpowiada następująco:

Istnieją różne rodzaje zarówno kradzieży, jak i niesprawiedliwości. Czymś innym jest zdefraudowanie pieniędzy należących do świątyni, a czymś innym – należących do ludzi niewierzących, dochodów pochodzących z ziemi albo morza. Czymś innym jest niesprawiedliwe traktowanie rolników i biednych, a czymś innym – zabieranie niegodziwym bogaczom i chciwcom. Jednakże Bogu nie chodzi o wielość rzeczy, lecz jedynie o intencję. Jeśli w ogóle nie jesteś w stanie powstrzymać się od niesprawiedliwości, lepiej jest dla ciebie, żebyś rzeczy pochodzące z niesprawiedliwych działań przeznaczył na dobre

²⁹ Por. Anastasii Sinaitae *Quaestiones et responsiones* 7.

³⁰ Por. Anastasii Sinaitae *Quaestiones et responsiones* 8, 1-3.

³¹ Por. Anastasii Sinaitae *Quaestiones et responsiones* 21, 3.

cele, a nie na złe. Jest jasne, że zyski pochodzące z działań niesprawiedliwych względem biednych i rolników nie mogą być przyjęte przez Boga i są przeklęte³².

Odpowiedź Anastazego nie jest zatem jednoznaczna. Różnicuje rozstrzygnięcie w zależności od źródła pochodzenia pieniędzy. Ostatecznie zatem, niezależnie od sposobu ich pozyskania, lepiej jest je przeznaczyć na dobre cele aniżeli na złe. Nie oznacza to jednak, że jałmużna zostanie przez Boga zaakceptowana. Pieniądze zabrane biednym i rolnikom nie mogą być przez Boga przyjęte.

Mnich z Synaju mierzy się również z odpowiedzią na pytanie, jak wielką jałmużnę należy dawać. Chociaż nie daje precyzyjnego rozstrzygnięcia tej kwestii, to jednak wskazuje na przykład ludzi innych religii, którzy byli w stanie składać w ofierze bogom swoje dzieci. Anastazy pisze: „Skoro Grecy i ci, którzy nie przestrzegali Prawa, składali swoim bogom³³ w ofierze własnych synów i córki, to co my mamy na swoją obronę? Gdybyśmy nawet złożyli Bogu w ofierze swoje własne ciało, nie uczynilibyśmy nic godnego darów, które otrzymaliśmy”³⁴.

Autor *Quaestiones et responsiones* nie daje zatem górnej granicy wysokości jałmużny. Poszerza jednak jej perspektywę. Nie chodzi tylko o dawanie ofiar pieniężnych, ale o coś więcej: o oddanie Bogu samego siebie. Idąc dalej za jego myślą, należałoby stwierdzić, że zgoda na oddanie życia, zgoda na męczeństwo byłyby formą jałmużny.

Anastazy pogłębia ten temat, widząc w jałmużnie przejaw nieustannej modlitwy. Odpowiadając na pytanie, jak połączyć nieustanną modlitwę z troską o dom i dzieci, stwierdza, że dowodem na to, że nie chodzi w tym przypadku tylko o modlitwę ustną, są słowa Jezusa: „Nie każdy, który mi mówi: Panie, Panie, wejdzie do Królestwa Niebieskiego, ale ten, który czyni wolę Tego, który Mnie posłał” (Mt 7,21). Według mnicha z Synaju ten modli się nieustannie, kto regularnie spełnia dobre uczynki, czy to mające postać dobroczynności, czy to ukierunkowane na służbę Bogu³⁵. Chodzi więc o modlitwę czynem. W tym ujęciu jałmużna jest elementem modlitwy nieustannej.

³² Anastasii Sinaitae *Quaestiones et responsiones* 44, 1-2.

³³ Niektóre manuskrypty dzieła Anastazego dodają w tym miejscu słowa „albo raczej swoim demonom”.

³⁴ Anastasii Sinaitae *Quaestiones et responsiones* 55.

³⁵ Anastasii Sinaitae *Quaestiones et responsiones* 24.

3. Dawanie jałmużny

Dzielenie się posiadanymi dobrami jest w przekonaniu Anastazego obowiązkiem. Jeśli bowiem ktoś posiada wystarczająco dużo bogactwa i może innym pomóc, chroniąc ich przed głodem, zadłużeniem lub więzieniem, a tego nie czyni, to zostanie potępiony jako oszust i morderca. Według mnicha z góry Synaj wszystko inne poza tym, co niezbędne, to niegodziwa mamona³⁶. Nie oznacza to jednak, że podchodzi on negatywnie do samego bogactwa. Przytacza przykłady ludzi posiadających liczne dobra i cieszących się Bożym błogosławieństwem (Abraham, Józef, Hiob, Mojżesz, Dawid)³⁷. Chodzi mu raczej o brak empatii i niereagowanie na potrzeby innych, aniżeli negatywne postrzeżenie bogactwa.

Anastazy dostrzega w czasach, w których żyje, wielu ludzi w trudnej sytuacji życiowej. Widzi wśród wierzących w Chrystusa wiele osamotnienia, cierpień, głodu. To rodzi w nim pytanie o przyszły sąd. Jak będzie można wytłumaczyć się przed Bogiem za brak reagowania?³⁸ Daje w tym kontekście ważną radę. Wzywa do myślenia zarówno o potrzebujących, jak i o sobie. Chodzi o empatię względem innych i o poczucie własnej grzeszności. Mnich z góry Synaj daje następujące wskazówki:

Kiedy zasiadasz do swojego stołu i widzisz obfitość różnych potraw postawionych przed tobą, ciężko wzdychasz i krytykujesz siebie samego, mówiąc: „Mój Boże, uczyń mnie, grzesznika, nienagannym w obliczu tych Twoich dobrodziejstw! Ilu naszych braci pragnie w tej właśnie chwili kawałka chleba! Ilu jest w tej właśnie chwili na pustyni takich, którzy nie mają nawet wody, aby zaspokoić pragnienie! Ilu nie ma nawet cienia, a są paleni żarem słońca!”. Podobnie, kiedy kładziesz się do łóżka, kiedy zasypiasz, rozmyślaj nad tym, a także wtedy, kiedy jesteś w łaźni, w kościele, na rynku. Poczytuj siebie za nieszczęśliwego i płacz nad sobą. Wierzę, że każdy, kto czyni taką refleksję i oskarża siebie, znajdzie u Boga zmiłowanie³⁹.

Anastazy wskazuje na niebezpieczeństwo oskarżania Boga o taki, a nie inny stan posiadania. Według niego są tacy, którzy dyspensują się od dawania jałmużny, twierdząc, że Bóg dał im wszystko po to, aby jedli, pili i używali, a przecież gdyby taka była Jego wola, to dałyby te dobra również osobie

³⁶ Por. Anastasii Sinaitae *Quaestiones et responsiones* 83.

³⁷ Por. Anastasii Sinaitae *Quaestiones et responsiones* 88, 3.

³⁸ Por. Anastasii Sinaitae *Quaestiones et responsiones* 88, 4.

³⁹ Anastasii Sinaitae *Quaestiones et responsiones* 88, 5.

biednej, aby również mogła z nich korzystać. Kto tak mówi – konkluduje mnich z góry Synaj – zamyka sobie bramy do królestwa niebieskiego⁴⁰.

Quaestiones et responsiones zawierają także odpowiedź na pytanie o to, komu dawać jałmużnę. Sugerują w ten sposób, że ważne jest nie tylko jej dawanie, ale także jej odpowiednie ukierunkowanie. Na pytanie, czy składać jałmużnę w kościele czy też obdarzać nią biednych i nędzarzy, mnich z góry Synaj odpowiada, że jedno i drugie jest niezbędne. Czyni jednak ważne rozróżnienie. Tylko dawanie jałmużny biednym, przybyszom, nagim i więźniom jest chwalone przez Pana w słowach zapowiadających Sąd Ostateczny (Mt 25,35-40). Wspieranie kościołów (wspólnot) jest przez niego zalecane, ale nie należy tego czynić w sposób bezkrytyczny. Należy wspierać te, które są biedne, a być ostrożnym przy wspieraniu kościołów bogatych, ponieważ w tym przypadku nie wiadomo, co się dzieje z ofiarami. Wiele kościołów bowiem, zebrawszy ponad swoje potrzeby, źle gospodaruje pieniędzmi. Zdarza się, że te bogate wspólnoty zostają ograbione przez barbarzyńców⁴¹.

Anastazy sugeruje, że wspieranie biednych kościołów oznacza, że z konieczności natychmiast przeznaczają one ofiary na rzeczy najpotrzebniejsze. W przypadku wspólnot bogatszych dochodzi do kumulowania ofiar, odkładania ich na przyszłość, złego gospodarowania nimi, a czasem ich utraty. Priorytetem jest więc wspieranie biednych, czy to ludzi, czy kościołów.

Mnich z góry Synaj jest również świadkiem złych postaw, a nawet kalumnii pod adresem osób dających jałmużnę. Przytacza w tym kontekście osobiste świadectwo:

Otóż znam kogoś, kto wspierał lud i nauczał rzesze i z tego powodu otrzymał od wielu [darczyńców] fundusze, które wydał na biednych oraz na wykup jeńców. Następnie z diabelskiego poduszczenia niektórzy zaczęli rozposzechniać kalumnie na jego temat, doprowadzając do tego, że ludzie nie przyjmowali już od niego dalszej pomocy, fundusze zostały obcięte, a biedni ponieśli szkodę. Potem oni okazali przed nim skrucę i otrzymali od niego przebaczenie, a później zostali opętani przez złe duchy z powodu osądu przez ludzi, których wprowadzili w błąd⁴².

Odwołując się do tego przykładu, Anastazy usiłuje odpowiedzieć na pytanie o relację między ludzkim i boskim przebaczeniem. To pierwsze nie

⁴⁰ Por. Anastasii Sinaitae *Quaestiones et responsiones* 88, 6.

⁴¹ Por. Anastasii Sinaitae *Quaestiones et responsiones* 58.

⁴² Anastasii Sinaitae *Quaestiones et responsiones* 32, 2.

oznacza automatycznie tego drugiego. Dlatego chociaż niesłusznie oskarżony człowiek przebaczył swoim krzywdzicielom, to jednak spotkała ich za to kara, którą było opętanie przez demony⁴³.

4. Podsumowanie

Anastazy Synaita tak szeroko i wieloaspektowo traktuje kwestię jałmużny, że można mówić o pewnego rodzaju jego własnej jej koncepcji. Mnich z góry Synaj podejmuje swoją refleksję nad zagadnieniem jałmużny w kontekście życia i śmierci, wiary i niewiary, dawcy i biorcy. Przeprowadzone analizy pozwalają sformułować następujące wnioski.

(1) Należy być bardzo ostrożnym w przyjmowaniu jałmużny, ponieważ w ten sposób bierze się na siebie poważne zobowiązania. Przyjęcie jałmużny może prowadzić do zaniedbania troski o własne zbawienie na rzecz zbawienia innych. (2) Jałmużna, nawet jednorazowa i niewielka, ma ogromną wartość, ponieważ potrafi doprowadzić do zgładzenia grzechów. I jest to najważniejsza według Anastazego droga do ich odpuszczenia. Konieczność dawania jałmużny wzrasta wraz z częstotliwością popełniania grzechów. Możliwość jej dawania kończy się w momencie śmierci. (3) Dawca jałmużny nie powinien jej dawać bezrefleksyjnie. Winien rozeznaczyć stan odbiorcy, na ile on jej rzeczywiście potrzebuje. Dawanie bogatym może być związane z jakąś formą marnotrawstwa. Nie każda jałmużna zostanie przez Boga przyjęta. Zależy to nie tylko od intencji i nawrócenia, ale i od pochodzenia środków, które są na nią przeznaczane. (4) Jałmużna nie działa automatycznie. Wymaga zarówno odpowiedniej intencji, jak i osobistego nawrócenia.

Krążące w średniowieczu liczne wersje *Quaestiones et responsiones* oraz wielka popularność tego dzieła rodzą pytanie o stan jego recepcji w kolejnych wiekach. Z pewnością warto byłoby prześledzić nie tylko jego różne wersje, modyfikacje w nim dokonywane, ale i wpływ na kolejnych autorów.

---

⁴³ Na potwierdzenie swojego rozstrzygnięcia mnich z Góry Synaj przytacza przykład siostry Mojżesza. Chociaż brat jej przebaczył, to i tak spotkała ją kara od Boga. Por. Anastasii Sinaitae *Quaestiones et responsiones* 32, 1.

The Concept of Almsgiving in the *Quaestiones et responsiones* of Anastasius Sinaita

(summary)

This article presents the thought of Anastasius the Sinaitic on almsgiving contained in *Quaestiones et responsiones*. It is divided into three parts: receiving alms, their amount and frequency, and the giver. The monk of Mount Sinai particularly emphasizes the need to be cautious in receiving alms because it involves serious obligations. The recipient of alms is to be concerned about the salvation of the giver, which means neglecting the concern to overcome his own sins. In this way, the salvation of others is somehow contrasted with the concern for one's own salvation. This is one of Anastasius' most surprising views. His novelty in presenting almsgiving lies in presenting it in the context of faith and unbelief, life and death, giver and recipient, institution and individual.

Keywords: Anastasius Sinaita; *Questions and Answers*; almsgiving

Koncepcja jałmużny w *Quaestiones et responsiones* Anastazego Synaity

(streszczenie)

Artykuł prezentuje zawartą w *Quaestiones et responsiones* myśl Anastazego Synaity odnoszącą się do jałmużny. Opracowanie składa się z trzech części, które dotyczą przyjmowania jałmużny, jej wielkości i częstotliwości, a także jej dawcy. Mnich z góry Synaj szczególnie podkreśla konieczność zachowania ostrożności w przyjmowaniu jałmużny, ponieważ wiążą się z tym poważne zobowiązania. Przyjmujący jałmużnę ma się troszczyć o zbawienie dawcy, co oznacza zaniechanie troski o pokonanie własnych grzechów. W ten sposób zbawienie innych jest w jakiś sposób przeciwstawione trosce o własne zbawienie. Jest to jeden z najbardziej zaskakujących poglądów Anastazego. Jego nowatorstwo w prezentowaniu jałmużny polega na przedstawieniu jej w kontekście wiary i niewiary, życia i śmierci, dawcy i biorcy, instytucji i jednostki.

Słowa kluczowe: Anastazy Synaita; *Quaestiones et responsiones*; jałmużna

Bibliografia

Źródła

Anastasio Sinaitae Quaestiones et responsiones, ed. M. Richard – J.A. Munitiz, Turnhout – Leuven 2006, tł. J.A. Munitiz, Anastasios of Sinai, *Questions and Answers*, Turnhout 2011; tł. S. Rinaldi, Anastasio Sinaita, *Domande e riposte bizzarre*, ed. M. Richard – J.A. Munitiz, Bologna 2018.

Anastasioi Sinaitae Sermones duo in constitudinem hominis secundum imaginem Dei, necnon opuscula adversus monotheletas, ed. K.-H. Uthemann, Turnhout – Leuven 1985.

Anastasioi Sinaitae Viae Dux, ed. K.-H. Uthemann, Turnhout – Leuven 2006.

Opracowania

- Arabatzi Ch.A., *Patristic Hermeneutics 4th-14th century*, Columbia 2013.
- Bardy G., *La littérature patristique des Quaestiones et Responsiones sur l'Esriture Sainte*, „Revue Biblique” 42 (1933) s. 328-352.
- Erotapokriseis, *Early Christian Question-and-Answer Literature in Context: Proceedings of the Utrecht Colloquium, 13-14 October 2003*, ed. A. Volgers – C. Zamagni, Leuven – Paris – Dudley 2004.
- Gretser J., *Sancti Anastasioi Sinaitae, Patriarchae Antiocheni Quaestiones et responsiones de variis argumentis CLIV, nunc primum graece et latine cum insigni auctario publicatae*, Ingilstadt 1617.
- Griffith S.H., *Anastasios of Sinai, the Hodegos and the Muslims*, „The Greek Orthodox Theological Review” 32 (1987) s. 341-358.
- Hervet G., *Anastasioi Episcopi Niceni Responsio ad orthodoxorum aliquorum christianorum Interrogationes de diversis capitibus ecclesiasticis*, Paris 1575.
- Hiéromoine Nicolas (Molinier), *Anastase le Sinaïte, Trois Homélies*, Paris 2013.
- Kampgmüller B., *De Anastasio Sinaita*, Würzburg 1865.
- Munitiz J.A., *Anastasioi Questions and Answers among the Sinai New Finds*, „Revue des Etudes Byzantines” 60 (2002) s. 201-209.
- Munitiz J.A., *Anastasios of Sinai's teaching on body and soul, w: Desire and Denial in Byzantium*, red. L. James, Aldershot 1999, s. 49-56.
- Munitiz J.A., *Catechisms in the making: Questions and answers in the eighth century and today* (Aquinas Memorial Lecture 1993), Brisbane 1993.
- Munitiz J.A., *In the steps of Anastasioi of Sinai: Later Traces of his Erotapokriseis, w: Philomathestatos: Studies presented to Jacques Noret*, ed. B. Janssens – B. Roosen – P. Van Deun, Leuven 2004, s. 435-454.
- Munitiz J.A., *The Predetermination of Death: The Contribution of Anastasioi of Sinai and Nikephoros Blemmydes to a Perennial Byzantine Problem*, „Dumbarton Oaks Papers” 55 (2001) s. 9-20.
- Perrone L., *Questions and responses. Exegetical Method and Literary Genre: Some Preliminaries*, w: *The Oxford Handbook of Early Christian Biblical Interpretation*, red. P.M. Blowers – P.W. Martens, Oxford 2019, s. 198-209.
- Piasecki D., *Mysterium mortis w ujęciu Anastazego Synaity*, „Vox Patrum” 72 (2019) s. 543-557.
- Przyszychowska M., *Czy O definicjach (Liber de definitionibus) Pseudo-Atanazego z Aleksandrii to drugi rozdział Przewodnika (Viae Dux) Anastazego z Synaju?*, „E-Patrologos” 4/1 (2019) s. 50-92.

- Richard M., *Les veritables ,Questions et Réponses d'Anastase le Sinaite*, „Bulletin de l'Institut de Recherche et d'Histoire des Textes” 14 (1967-1969) s. 39-56.
- Sakkos S.N., *Peri Anastasion Sinaiton*, Thessaloniki 1964.
- Stawiszyński W., *Bibliografia patrystyczna 1901-2016*, Kraków 2017.
- Uthemann K.-H., *Anastasios Sinaites. Byzantinisches Christentum in den ersten Jahrzehnten unter arabischer Herrschaft*, t. 1-2, Berlin – Boston 2015.
- Uthemann K.-H., *Studien zu Anastasios Sinaites. Mit einem Anhang zu Anastasios I. von Antiochien*, Berlin – Boston 2017.